

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa Watahiniwa Walioko na wasiokuwa Shuleni)

Muda : Saa 3

MAJIBU

Mwaka : 1997

Maelekezo

1. Jibu maswali MANANE (8) tu. Maswali MANNE (4) kutoka sehemu A na maswali yote ya sehemu B.
2. Zingatia maagizo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. “Fasihi Simulizi lina tanzu za Watoto na Watu Wazima.” Chagua tanzu mbili za watoto na tanzu tatu za watu wazima kisha eleza faida na busara kwa jamii inayohusika.

Tanzu ya watoto ya kwanza ni ngano. Ngano huwasisimua watoto na kuwapa burudani. Pia huwafundisha maadili mema na kuwakinga dhidi ya maovu. Tanzu ya watoto ya pili ni kitendawili. Kitendawili huibua fikra za watoto na kuwafundisha stadi za kufikiri kwa kina.

Kwa upande wa watu wazima, methali ni tanzu muhimu. Methali huwapa busara za kuendesha maisha na kushughulikia matatizo ya kila siku. Nyimbo za kazi pia ni tanzu ya watu wazima. Nyimbo hizi huwapa watu hamasa ya kushirikiana na kufanya kazi kwa bidii. Aidha, tanzu ya watu wazima ni ngonjera. Ngonjera hutumika kama chombo cha kisiasa na kijamii cha kutoa tahadhari na kuelimisha umma.

Kwa hivyo, tanzu hizi zote zina faida kwa jamii kwani huendeleza mshikamano, elimu na maadili mema.

2. Mandeleo ya sayansi na teknolojia yanaathiri Fasihi Simulizi ya Watanzania?

Sayansi na teknolojia zimeathiri fasihi simulizi kwa kupunguza nafasi ya simulizi za hadhara. Watu wengi sasa hutumia runinga na simu badala ya kusikiliza hadithi kutoka kwa wazee. Hii imesababisha kupotea kwa baadhi ya simulizi.

Teknolojia imeathiri vile vile nyimbo na ngoma za kitamaduni. Watu hupendelea muziki wa kisasa unaotolewa kupitia vyombo vya kisasa badala ya nyimbo za jadi.

Hata hivyo, teknolojia pia imeisaidia fasihi simulizi kwa kuihifadhi. Hadithi na nyimbo zimeandikwa na kurekodiwa kwa njia ya video na sauti ili zisipotee.

Kwa jumla, maendeleo ya kisayansi yamepunguza usanii wa mdomo lakini pia yamechangia uhifadhi wa fasihi simulizi.

3. Jadili uanandi na uanadhili wa ushairi wa washairi wawili kati ya waandishi waliotajwa hapo juu.

Katika *Mashairi ya Chekacheka* ya T.A. Mvungi, kuna uanandi wa kutumia taswira na lugha ya picha kuvutia wasomaji. Uanandi huu ulisaidia kufikisha ujumbe kwa njia ya kuvutia. Uanadhili wake ni

kwamba baadhi ya mashairi yalishikilia sana mfumo wa jadi, hivyo yalikuwa magumu kwa vijana wa sasa kuyafurahia.

Katika *Teuzi za Nafsi* ya F.M.J. Senkanga, kuna uanandi wa kutumia lugha rahisi na ya moja kwa moja. Mashairi yake yalieleweka kwa urahisi kwa wasomaji wote. Uanadhili wake ni kwamba mashairi yalipungua katika kutumia mbinu za kifasihi za kina kama sitiari na tashbihi.

4. Jadili matumizi ya tamathali za semi tatu katika vitabu viwili vya ushairi kati ya vitabu vilivyotajwa hapo juu.

Katika *Mashairi ya Sandandi*, tamathali ya kwanza ni tashbihi. Mfano, maisha ya kijana yalifananishwa na maua yanayochanua. Tamathali ya pili ni taswira, ambayo ilionesha maisha ya kijamii kupitia picha za mashamba na vijiji. Tamathali ya tatu ni methali, zilizotumika kufundisha busara kwa jamii.

Katika *Mashairi ya Chekacheka*, tamathali ya kwanza ni sitiari, mfano maisha yalifananishwa na safari yenye misitu na milima. Tamathali ya pili ni tashihisi ambapo vitu visivyo hai vilionekana kuwa na hisia, mfano upepo kuonekana ukilia. Tamathali ya tatu ni takriri ambapo maneno yalirudiwa ili kusisitiza ujumbe.

5. Kwa kutumia vitabu viwili vya riwaya hapo juu onyesha jina na kitabu linalyohusiana na kinachozungumziwa.

Katika *Kuli* ya Shaaban Robert, mhusika Kuli anaonyesha hali ya maisha ya mwanadamu anayechangaika na matatizo ya kijamii. Kitabu hiki kinahusiana na mada ya ukandamizaji wa kijamii.

Katika *Kusadikika*, Robert anaonyesha maisha ya watu waliokandamizwa na viongozi dhalimu. Mada kuu ni mapambano dhidi ya uongozi wa kidhalimu.

6. “Amsa kweli, bahati ya maenzio usifilie ulange wazi.” Tumia vitabu viwili kati ya vilivyotajwa hapo juu thibitisha kauli hii.

Katika *Shida* ya Said Ahmed, wahusika walikumbwa na matatizo kwa sababu ya kuiga maisha ya wengine bila kuangalia uwezo wao. Hii inathibitisha methali hiyo.

Katika *Kusadikika*, mhusika mkuu alijifunza kupitia mateso ya wengine na alijua umuhimu wa kutumia busara yake mwenyewe.

7. “Kukosekana kwa uadilifu katika uajibikaji ni kero kubwa kwa jamii.” Thibitisha kauli hii kwa kutumia tamthiliya mbili kati ya zilizotajwa hapo juu.

Katika *Ngoswe – Penzi Kitovu cha Uzembe*, wahusika walionyesha kukosa uadilifu kwa kuishi maisha ya uzembe. Jamii ilipata madhara kwa sababu ya tabia zao.

Katika *Hawala ya Fedha*, viongozi walionyesha ufisadi na rushwa. Jamii ilikumbwa na umaskini na kero kubwa kwa sababu ya viongozi hao.

8. Chagua wahusika wawili kutoka tamthiliya mbili zilizotajwa hapo juu, mhusika mmoja kutoka kila tamthiliya ili uonyeshe jinsi gani wahusika hao wanayostahili kulaaniwa na jamii.

Katika *Mfalme Juha* ya F. Topan, mhusika Mfalme Juha anastahili kulaaniwa kwa sababu ya uongozi wake mbovu na udhalimu kwa wananchi wake.

Katika *Hawala ya Fedha* ya A. Lihamba, mhusika mkuu anastahili kulaaniwa kwa sababu ya kushiriki katika rushwa na wizi wa mali ya umma.

9. Soma kifungu cha habari kifuatacho kisha jibu maswali.

(a) Taja maana ya maneno yaliyopigiwa mstari.

Tabia – Ni mwenendo wa mtu unaoonekana wazi katika maisha yake ya kila siku. Kwa Siti, tabia yake ilionyesha unyenyekevu, busara na ujasiri katika kushughulikia masuala ya kijamii kupitia sanaa yake.

Muundo – Ni mpangilio wa kitu au namna kilivyowekwa. Katika kifungu, muundo unahusiana na jinsi Siti alivyopanga nyimbo zake na kuzifanya ziwe na mtiririko wa kuvutia na kueleweka kwa jamii.

Mtindo – Ni namna ya kipekee ya mtu kufanya jambo au kuwasilisha kazi yake. Kwa Siti, mtindo wake ulikuwa wa kishairi na wa kipekee, uliomtofautisha na waimbaji wengine kwa kutumia Kiswahili fasaha na ladha ya kishairi.

Mafunzo – Ni elimu au ujumbe unaotolewa kupitia kazi za kifasihi. Katika nyimbo na mashairi ya Siti, mafunzo yalihusu maisha ya kila siku, changamoto za kijamii, haki na mshikamano wa jamii.

(b) Taja silabi kwa 3 za Siti.

Jina **Siti** lina silabi mbili ambazo ni **Si-ti**. Hivyo kwa makosa ya kifonetiki inaweza kugawanywa kuwa **Si-ti-i** ikionyesha sauti tatu zinazounda silabi mbili.

(c) Nini kilichowavutia watu zaidi kwa Siti?

Kile kilichowavutia watu zaidi kwa Siti ni sauti yake tamu na yenye mvuto iliyoambatana na uimbaji wake wa kishairi. Alipokuwa akiimba watu walivutwa na maneno yenye busara, ladha ya kishairi, na mtindo wake wa kipekee wa kuimba.

(d) Andika jina la manaan na gani anayeangukia.

Jina ni **Siti binti Saad** na maana yake ni msanii wa muziki na ushairi wa Kiswahili aliyebeba mafunzo na historia ya jamii yake kupitia sanaa.

(e) Andika hatia iliyopewa Siti.

Siti alipewa heshima ya kuwa **mwanamke shujaa wa Kiswahili** kwa sababu alitumia sauti na mashairi yake kupigania haki, mafunzo na kuendeleza lugha ya Kiswahili.

(f) Siti aliwezaje kujitawisha?

Siti aliweza kujitawisha kupitia kipaji chake cha kuimba na kutumia mashairi yenye busara. Alijitawisha kwa kuimba nyimbo zilizoeleza maisha ya kila siku, matatizo ya kijamii na matumaini ya watu, hivyo akaaminika na kuheshimiwa na jamii.

(g) Eleza kwa nini Siti alipewa nafasi ya heshima?

Siti alipewa nafasi ya heshima kwa sababu alitumia sanaa yake kuelimisha na kutetea jamii. Aliweza kuimba kuhusu masuala ya kijamii na kisiasa kwa ujasiri na kutumia lugha ya Kiswahili kama chombo cha mshikamano.

(h) Eleza kwa maneno yasiyopungua 45 juu ya aya ya mwisho ya habari hii uliyosoma.

Aya ya mwisho ya habari hii inaeleza kwamba Siti hakuwa na elimu ya kitabu lakini alikuzwa katika mafunzo ya kijamii na mila za Kiswahili. Aliibua mashairi yenye maana na akayaimba kwa ladha ya kishairi yenye mvuto mkubwa. Alijipatia heshima kwa kutumia uimbaji wake kueneza mafunzo ya kijamii na hivyo akawa kielelezo cha mshairi shujaa wa Kiswahili.

10. Andika insha isiyopungua maneno 250 juu ya mada moja kati ya mada zifuatazo: (a) Udhalilishaji wa watoto (b) Kuhifadhi maji ni kuhifadhi uhai (c) Umuhimu wa Kiswahili nchini Tanzania (d) Rushwa ni adui wa maendeleo.

Umuhimu wa Kiswahili nchini Tanzania

Kiswahili ni lugha ya taifa nchini Tanzania na ni kiunganishi kikuu cha Watanzania wote. Lugha hii imekuwa chombo cha mshikamano wa kitaifa na hufanya kazi kubwa katika nyanja mbalimbali za maisha ya kila siku. Umuhimu wake ni mkubwa mno kwa sababu huunganisha makabila zaidi ya 120 yaliyomo nchini.

Kwanza, Kiswahili ni lugha rasmi ya mawasiliano katika serikali. Hotuba za viongozi, nyaraka za kitaifa na mikutano rasmi hutumia Kiswahili, jambo linalowezesha wananchi wote kuelewa sera na maamuzi ya taifa.

Pili, Kiswahili ni lugha ya elimu. Shule za msingi na sekondari hutumia Kiswahili kufundishia masomo mengi, jambo linalowawezesha wanafunzi kuelewa vyema masomo yao. Hii imeongeza upatikanaji wa elimu kwa watu wengi.

Tatu, Kiswahili ni chombo cha mshikamano wa kitaifa. Watu wa makabila na lugha tofauti huwasiliana kupitia Kiswahili, hivyo kupunguza mgawanyiko na kuimarisha mshikano wa kijamii na kisiasa.

Nne, Kiswahili kimekuwa lugha ya biashara na uchumi. Sokoni, katika benki na ofisi za umma au binafsi, Kiswahili hutumika kuendeshea shughuli za kila siku. Hii imechochea maendeleo ya biashara na mawasiliano ya kibiashara.

Tano, Kiswahili kina nafasi kubwa kimataifa. Sasa kinasomwa katika vyuo vikuu duniani na kimetambuliwa na Umoja wa Afrika na Umoja wa Mataifa. Hii inalipa taifa la Tanzania heshima kubwa duniani.

Kwa jumla, Kiswahili si lugha tu bali ni urithi wa kitaifa unaolinda mshikamano, elimu na maendeleo ya taifa. Watanzania wanapaswa kujivunia Kiswahili na kukiendeleza daima.

11. Bainisha maneno yaliyopigiwa mstari katika sentensi zifuatazo:

- (a) Juma **ni** mvivu sana. – *Ni* ni kiunganishi cha kiima na kiarifu.
- (b) Ng’ombe **huyu** ana matatizo sana. – *Huyu* ni kivumishi cha kuonesha.
- (c) **Ah** Nimeumia. – *Ah* ni kishazi cha hisia (kihisishi).
- (d) **Kucheza** kunafurahisha watazamaji. – *Kucheza* ni kitenzi kilichogeuzwa nomino (kitenzisho).
- (e) Anakusubiri **chumbani**. – *Chumbani* ni kielezi cha mahali.

12. Sentensi zifuatazo zina makosa kwa kuzingatia usanifu wa Kiswahili. Piga mstari neno lenye kosa na juu yake andika neno sahihi.

- (a) Mtoto angepelekwa hospitali angelipona. – Sahihi: *Akilipelekwa*.
- (b) Mzee Nassoro ana ukwasi mno hivyo uwezo wa kununua gari hanao. – Sahihi: *hana*.
- (c) Kifaranga kinapekua bila kufundishwa. – Sahihi: *kinapekua* → *hupapekua*.
- (d) Msichana mwenye nzuri tabia ni wa kuo. – Sahihi: *mzuri*.
- (e) Wanafunzi wa mashule yote ya Tanzania watakutana Dar es Salaam. – Sahihi: *mashule* → *shule*.